

TALABALAR INTELLEKTUAL FAOLLIGINI RIVOJLANTIRISHDA MUSIQA TERAPIYASINING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Turg'un Kirgizbayev

Yunus Rajabiy nomidagi O'zbek milliy musiqa san'ati instituti

Erkin tadqiqotchisi

E-mail: mila.kan.92@mail.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19892089>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 25-aprel 2026 yil

Ma'qullandi: 27- aprel 2026 yil

Nashr qilindi: 29- aprel 2026 yil

KEY WORDS

musiqa terapiyasi, intellektual faollik, talaba, pedagogik imkoniyat, emotsional barqarorlik, bilish jarayoni, ijodiy tafakkur, o'quv motivatsiyasi, psixopedagogika.

ABSTRACT

mazkur maqolada talabalarning intellektual faolligini rivojlantirish jarayonida musiqa terapiyasining pedagogik imkoniyatlari ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Bugungi oliy ta'lim jarayonida talabalarning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi, diqqatni jamlash qobiliyati, emotsional barqarorligi va bilish faolligini kuchaytirish muhim pedagogik vazifalardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu nuqtayi nazardan, musiqa terapiyasi nafaqat sog'lomlashtiruvchi yoki psixologik qo'llab-quvvatlovchi vosita, balki ta'lim jarayonida talabaning ichki imkoniyatlarini faollashtiruvchi, aqliy mehnat samaradorligini oshiruvchi va o'quv motivatsiyasini kuchaytiruvchi pedagogik omil sifatida qaraladi. Maqolada musiqa terapiyasining nazariy asoslari, uning diqqat, xotira, tafakkur, emotsional holat va ijodiy faollikka ta'siri yoritiladi.

Insoniyat sivilizatsiyasi rivojlanib borar ekan intellektual salohiyatni oshirish va pedagog faoliyatini tabiiy vositalar yordamida stimulyatsiya qilish masalasi zamonaviy ilm fan oldidagi eng dolzarb muammolardan biriga aylandi. O'zbek xalq musiqiy merosi o'zining ko'p asrlik tarixiy ildizlari murakkab metroritmik tuzilishi va chuqur falsafiy mazmuni bilan inson ruhiyatiga hamda markaziy nerv tizimiga ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi noyob manba hisoblanadi.

Zamonaviy oliy ta'lim tizimida talabaning faqat tayyor bilimlarni o'zlashtirishi yetarli hisoblanmaydi. Bugungi ta'lim jarayoni mustaqil fikrlaydigan, tahliliy yondasha oladigan, ijodiy qaror qabul qiladigan, axborot oqimida zarur ma'lumotni saralaydigan va o'z intellektual salohiyatini doimiy rivojlantira oladigan shaxsni shakllantirishga qaratilgan. Shu sababli talabalarning intellektual faolligini oshirish masalasi pedagogika, psixologiya, san'atshunoslik va sog'liqni saqlash bilan bog'liq fanlar kesishmasida o'rganilishi zarur bo'lgan dolzarb ilmiy-amaliy muammolardan biridir.

Intellektual faollik talabaning o'quv jarayonidagi tashqi ishtiroki bilangina belgilanmaydi. U diqqatning barqarorligi, xotiraning faol ishlashi, idrokning aniqligi, muammoni tahlil qilish, savol qo'yish, mustaqil xulosa chiqarish, ijodiy yechim topish va o'z bilimini amaliy vaziyatga tatbiq etish qobiliyatlari bilan chambarchas bog'liq. Bunday

sifatlarni rivojlantirishda an'anaviy pedagogik metodlar bilan birga, emotsional-intellektual ta'sir ko'rsatuvchi vositalardan foydalanish alohida ahamiyat kasb etadi. Musiqa terapiyasi ana shunday integrativ yo'nalishlardan biri sifatida e'tiborni tortadi.

Jahon musiqa terapiyasi federatsiyasi ta'rifiga ko'ra, musiqa terapiyasi musiqa va uning unsurlaridan tibbiy, ta'limiy hamda kundalik muhitda insonning jismoniy, ijtimoiy, kommunikativ, emotsional, intellektual va ruhiy farovonligini yaxshilash maqsadida professional tarzda foydalanishdir [1, 25]. Amerika musiqa terapiyasi assotsiatsiyasi esa musiqa terapiyasini klinik va dalillarga asoslangan musiqa aralashuvlari orqali individual maqsadlarga erishishga qaratilgan professional faoliyat sifatida izohlaydi. Bu ta'riflar musiqa terapiyasining faqat estetik zavq beruvchi jarayon emas, balki maqsadli, ilmiy asoslangan va shaxs rivojiga yo'naltirilgan faoliyat ekanini ko'rsatadi.

Oliy ta'lim muhitida musiqa terapiyasidan foydalanish masalasi ikki yo'nalishda ahamiyatlidir. Birinchidan, u talabalarning stress, charchoq, ruhiy zo'riqish, xavotir va motivatsiya pasayishi kabi holatlarini yumshatishga xizmat qilishi mumkin. Ikkinchidan, musiqa orqali diqqat, xotira, assotsiativ tafakkur, ijodiy tasavvur va o'quv jarayoniga emotsional jalb etilish kuchayadi. Shu jihatdan musiqa terapiyasi talabalarning intellektual faolligini rivojlantirishda samarali pedagogik imkoniyatlarga ega.

Mavzuning dolzarbligi, avvalo, zamonaviy talabning o'quv faoliyati murakkablashib borayotgani bilan belgilanadi. Raqamli axborot oqimining kuchayishi, mustaqil ta'lim hajmining ortishi, akademik raqobat, ijodiy va tahliliy kompetensiyalarga bo'lgan talabning oshishi talabalardan yuqori darajadagi aqliy faollikni talab qiladi. Biroq amaliy kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, ko'plab talabalar uzoq muddat diqqatni jamlash, mustaqil fikrlash, ijodiy izlanish olib borish va emotsional barqarorlikni saqlashda qiyinchiliklarga duch keladi. Bunday holatlarda pedagogik jarayon faqat ma'ruza, seminar yoki an'anaviy topshiriqlar bilan chegaralanib qolmasligi kerak.

Musiqa inson ongiga bevosita va bilvosita ta'sir ko'rsatuvchi murakkab san'at hodisasidir. U ritm, ohang, tembr, dinamika, shakl va obraz orqali nafaqat estetik idrokni, balki psixik jarayonlarni ham faollashtiradi. Milliy musiqa, xususan, maqom, ashula, katta ashula, yalla, lapar, cholg'u kuylaridagi ohangiy tuzilma, ritmik izchillik va emotsional mazmun talabning idrok jarayonini boyitadi [4], tinglash madaniyatini shakllantiradi va tafakkur faoliyatini rag'batlantiradi.

Ilmiy tadqiqotlarda musiqa aralashuvlarining diqqat, xotira va kognitiv faoliyatga ta'siri borligi qayd etilgan. Bolalarda diqqatni boshqarish bo'yicha olib borilgan tadqiqotda esa musiqiy aralashuvlar diqqat nazoratini yaxshilashda samarali bo'lishi mumkinligi ta'kidlangan. Garchi bu natijalarni bevosita barcha oliy ta'lim talabalari uchun mutlaq xulosa sifatida qabul qilib bo'lmas-da, ular musiqa terapiyasining ta'limiy imkoniyatlarini ilmiy jihatdan o'rganish zarurligini asoslaydi.

Mavzuning yana bir dolzarb tomoni shundaki, oliy ta'limda intellektual faollik ko'pincha faqat bilim darajasi yoki akademik natija bilan baholanadi. Aslida esa talabning aqliy faolligi uning ruhiy holati, emotsional muvozanati, motivatsiyasi va o'zini erkin ifoda eta olish qobiliyati bilan ham bog'liq. Musiqa terapiyasi aynan shu jihatlarni bir butun holda qamrab oladi.

Talabalarning intellektual faolligini rivojlantirishda muhim muammolardan biri o'quv jarayonining ko'p hollarda faqat ratsional-bilish faoliyati doirasida cheklanib qolishidir. Ta'lim

jarayonida ma'lumot berish, tushuntirish, tahlil qilish va baholash yetakchi o'rin egallaydi. Biroq talabning emotsional ishtiroki, ruhiy tayyorgarligi va ijodiy sezgirligini faollashtirish masalasi yetarli darajada e'tiborga olinmaydi. Natijada ayrim hollarda talaba bilimni qabul qiladi, ammo uni ichki ehtiyoj va shaxsiy intellektual faollik darajasiga ko'tara olmaydi. Bu esa intellektual faollikning tashqi jihatdan mavjud, biroq mazmunan sust bo'lishiga olib keladi.

Yana bir muhim muammo musiqa terapiyasi tushunchasining noto'g'ri talqin qilinishi bilan bog'liq. Ba'zan har qanday musiqa tinglash jarayoni musiqa terapiyasi sifatida qabul qilinadi. Aslida esa musiqa terapiyasi maqsadli, metodik jihatdan asoslangan hamda shaxsning psixologik va pedagogik ehtiyojlariga moslashtirilgan jarayondir. AMTA ta'rifida ushbu faoliyat maxsus tayyorgarlikka ega mutaxassis tomonidan olib borilishi zarurligi alohida ta'kidlanadi [1]. Shu sababli oliy ta'limda musiqa terapiyasidan foydalanishda oddiy "musiqa tinglatish" bilan "musiqiy-terapevtik pedagogik ta'sir" tushunchalarini aniq farqlash muhimdir.

O'quv jarayonida musiqaning ta'sir mexanizmlarini pedagogik maqsadlar bilan uyg'unlashtirish ham alohida e'tibor talab etadi. Musiqa talabning kayfiyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, biroq bu holat o'z-o'zidan intellektual faollikning oshishini anglatmaydi. Musiqiy ta'sir ta'limiy vazifa bilan bog'langandagina pedagogik samaradorlik yuzaga chiqadi. Masalan, dars boshida qisqa musiqiy tinglov orqali diqqatni jamlash, murakkab mavzudan oldin psixologik tayyorgarlikni shakllantirish, ijodiy topshiriq jarayonida assotsiativ fikrlashni rag'batlantirish yoki mustaqil tahlildan so'ng reflektiv tinglovni tashkil etish samarali natija berishi mumkin.

Milliy musiqa merosining terapevtik va pedagogik imkoniyatlari yetarlicha ilmiy tadqiq etilmagani ham dolzarb muammolardan biridir. O'zbek maqomoti, xalq qo'shiqlari, an'anaviy cholg'u ijrochiligi, marosim musiqasi va mumtoz ashula yo'llari nafaqat estetik, balki ruhiy-tarbiyaviy ta'sir kuchiga ham ega [5]. Biroq ularni talabalarning intellektual faolligini rivojlantirish vositasi sifatida tizimli o'rganish, metodik modelga solish va amaliy mashg'ulotlarga tatbiq etish masalasi hali keng ilmiy tadqiqotlarni talab qiladi.

Mazkur mavzuni ilmiy tadqiq qilishda kompleks metodologik yondashuv zarur. Chunki musiqa terapiyasi pedagogika, psixologiya, san'atshunoslik va sog'liqni saqlash sohalari bilan bevosita bog'liq integrativ hodisadir. Shu bois tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanish maqsadga muvofiq:

Tadqiqotda musiqa terapiyasining talabalarning intellektual faolligiga ta'sirini aniqlash uchun bir necha ilmiy-metodik yondashuvlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Avvalo, mavzuga oid ilmiy adabiyotlar tahlil qilinib, musiqa terapiyasi, intellektual faollik, emotsional barqarorlik, bilish jarayoni va o'quv motivatsiyasi haqidagi nazariy qarashlar umumlashtiriladi. Bu esa muammoning ilmiy asoslarini aniqlash va tadqiqotning nazariy modelini shakllantirish imkonini beradi.

Amaliy jarayonda pedagogik kuzatuv, so'rovnoma, suhbat va reflektiv tahlil metodlaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Ushbu metodlar orqali talabalarning musiqa tinglovidan oldin va keyingi diqqat darajasi, darsdagi ishtiroki, savol-javoblardagi faolligi, ijodiy topshiriqlarga munosabati, ruhiy holati hamda o'z-o'zini baholash darajasi aniqlanadi. Ayniqsa, talabalar tomonidan yozilgan qisqa fikr va taassurotlar musiqa terapiyasining ichki kechinma, fikr faolligi va ijodiy idrokka ta'sirini baholashda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Shuningdek, eksperimental va qiyosiy-tahliliy metodlar asosida musiqa terapiyasi elementlari qo'llangan va qo'llanmagan guruhlar faoliyati solishtiriladi. Bunda maqsadli

musiqiy tinglovning talabalardagi diqqat, ijodiy fikrlash, mustaqil munosabat bildirish va refleksiya ko'rsatkichlariga ta'siri o'rganiladi. Turli musiqa janrlari – maqom, cholg'u kuylari, sokin instrumental musiqa, ritmik xalq kuylari hamda zamonaviy neytral musiqiy namunalar ta'siri tempi, ritmi, emotsional xarakteri va mazmuniy yuklamasi asosida qiyosiy tahlil qilinadi [3].

Musiqa terapiyasining talabalarning intellektual faolligini rivojlantirishdagi birinchi pedagogik imkoniyati – **diqqatni jamlashga yordam berishidir**. O'quv jarayonida talaba ko'pincha tashqi axborot, telefon, ijtimoiy tarmoq, ruhiy charchoq yoki ichki bezovtalik ta'sirida diqqatni yo'qotadi. Dars boshida qisqa, sokin va maqsadli tanlangan musiqiy tinglov diqqatni bir markazga to'plashga yordam berishi mumkin. Bu jarayon ayniqsa murakkab nazariy mavzularni boshlashdan oldin samarali bo'ladi.

Ikkinchi imkoniyat – **emotsional barqarorlikni ta'minlash**. Talabaning bilim olish jarayoni uning ruhiy holatidan ajralgan holda kechmaydi. Xavotir, charchoq, o'ziga ishonchsizlik yoki ichki zo'riqish tafakkur faoliyatini susaytiradi. Musiqa terapiyasi stressni kamaytirish va ruhiy holatni muvozanatlashtirishda qo'llanishi mumkin. Stressni kamaytirish bo'yicha tizimli sharhlarda musiqa terapiyasi terapevtik munosabat va musiqaning xususiyatlari orqali stressni pasaytirishga xizmat qilishi qayd etiladi. Ta'lim muhitida bu imkoniyat talabaning darsga tayyorlik holatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Uchinchi imkoniyat – **xotira jarayonlarini faollashtirish**. Musiqa ritm, takror, intonatsion rivoj va obrazlilik orqali eslab qolish jarayoniga yordam berishi mumkin. Ayniqsa, ritmik tuzilma va melodik izchillik ma'lumotni tartibga solish, assotsiativ bog'lanish hosil qilish va mazmunni mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu sababli ayrim nazariy tushunchalarni musiqiy misollar, ritmik sxemalar yoki obrazli tinglovlar bilan bog'lash talabalarning mavzuni chuqurroq anglashiga yordam beradi.

To'rtinchi imkoniyat – **ijodiy tafakkurni rag'batlantirish**. Musiqa bevosita tayyor mantiqiy javob bermaydi, balki obraz, kayfiyat, assotsiatsiya va ichki tasavvur uyg'otadi. Bu esa talabaning ijodiy fikrlashi, mavzuga noan'anaviy yondashishi va mustaqil talqin yaratishiga sharoit yaratadi. Masalan, biror ilmiy tushuncha yoki ijtimoiy-pedagogik muammo muayyan musiqiy parcha tinglovidan so'ng muhokama qilinsa, talabalar fikrni obrazli, erkin va kengroq ifodalashga moyil bo'ladi.

Beshinchi imkoniyat – **o'quv motivatsiyasini kuchaytirish**. Ta'lim jarayoni faqat nazorat, baho va topshiriq asosida tashkil etilsa, talabaning ichki qiziqishi sustlashishi mumkin. Musiqa esa o'quv muhitiga emotsional jonlilik, estetik sezgirlik va shaxsiy ishtirok hissini olib kiradi. Bu talabaning darsga nisbatan ichki munosabatini ijobiy tomonga o'zgartiradi.

Oltinchi imkoniyat – **milliy qadriyatlar asosida intellektual-estetik tarbiyani kuchaytirish**. O'zbek an'anaviy musiqasi, xususan, maqom san'ati, xalq ashulalari va cholg'u kuylari talabaning nafaqat emotsional holatiga, balki milliy tafakkuri va madaniy xotirasiga ham ta'sir qiladi. Bunda musiqa terapiyasi faqat psixologik yengillik vositasi emas, balki milliy tarbiya, estetik idrok va madaniy anglashni rivojlantiruvchi pedagogik omil sifatida namoyon bo'ladi.

Oliy ta'limda musiqa terapiyasi imkoniyatlarini qo'llashda bir qator muammolar mavjud. Eng avvalo, bu yo'nalishda metodik qo'llanmalar va maxsus dasturlar yetarli emas. Ko'plab pedagoglar musiqa terapiyasi haqida umumiy tasavvurga ega bo'lsa-da, uni dars jarayonida

qanday qo'llash, qaysi musiqiy namunani tanlash, qancha vaqt ajratish va qanday natijani baholash masalalarida aniq mezonlarga ega emas.

Mazkur yo'nalishda asosiy muammo musiqiy-terapevtik pedagogik texnologiyalarni qo'llash bo'yicha aniq metodik asoslarning yetarli emasligidir. Shu sababli oliy ta'lim muassasalarida musiqa tanlash mezonlari, tinglov davomiyligi, mashg'ulot bosqichlari, refleksiya savollari va baholash indikatorlarini belgilovchi metodik tavsiyalar ishlab chiqilishi zarur.

Musiqa terapiyasini qo'llashda talabalarning musiqiy didi, madaniy muhiti, psixologik holati, shaxsiy tajribasi va dars mazmuni hisobga olinishi lozim. Shuningdek, bu jarayon pedagog, psixolog, musiqashunos va zarur hollarda tibbiyot mutaxassisi hamkorligida tashkil etilganda samarali natija beradi.

Natijalarni baholashda umumiy kayfiyat o'zgarishi bilan cheklanmasdan, talabanning darsdagi faolligi, mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi, refleksiv yozuvlari va diqqat barqarorligi kabi aniq ko'rsatkichlarga tayanish muhimdir. Bundan tashqari, maqom, mumtoz ashulalar va an'anaviy cholg'ularning terapevtik-pedagogik imkoniyatlarini ilmiy asosda o'rganish hamda oliy ta'lim muassasalari qoshida musiqa terapiyasi ilmiy-amaliy laboratoriyalarini tashkil etish dolzarb hisoblanadi.

Musiqa terapiyasining pedagogik imkoniyatlarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, u talabalarning intellektual faolligiga bevosita va bilvosita ta'sir ko'rsatadi. Bevosita ta'sir diqqat, xotira, idrok va tafakkur jarayonlarining faollashuvida ko'rinsa, bilvosita ta'sir emotsional barqarorlik, o'ziga ishonch, ijodiy kayfiyat va o'quv motivatsiyasining oshishida namoyon bo'ladi.

Musiqa terapiyasining samaradorligi uch asosiy shartga bog'liq. Birinchisi – musiqiy materialning pedagogik maqsadga mos tanlanishi. Ikkinchisi – tinglov jarayonining metodik tashkil etilishi. Uchinchisi – tinglovdan keyingi intellektual faoliyatning aniq vazifa bilan bog'lanishidir. Agar ushbu shartlar bajarilmasa, musiqa terapiyasi oddiy fon musiqasi yoki estetik hordiq shaklida qolib ketishi mumkin.

Tahlil shuni ham ko'rsatadiki, oliy ta'limda musiqa terapiyasi barcha fanlarda bir xil shaklda qo'llanmasligi kerak. Masalan, san'at, pedagogika, psixologiya, madaniyatshunoslik, filologiya kabi yo'nalishlarda musiqiy-terapevtik metodlar kengroq va mazmuniy jihatdan chuqurroq qo'llanishi mumkin. Texnik yoki tabiiy fanlarda esa u asosan diqqatni jamlash, stressni kamaytirish va ijodiy muhit yaratish vositasi sifatida foydalanilishi mumkin.

Musiqa terapiyasi talabanning shaxsiy rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. U o'zini tinglash, ichki holatini anglash, hissiyotlarini boshqarish, boshqalar bilan muloqot qilish va ijodiy ifoda topish imkoniyatini kengaytiradi. Bu esa intellektual faollikni faqat aqliy jarayon sifatida emas, balki shaxsning yaxlit rivojlanish ko'rsatkichi sifatida tushunishga asos yaratadi.

Talabalarning intellektual faolligini rivojlantirish bugungi oliy ta'limning muhim vazifalaridan biridir. Bu jarayonda musiqa terapiyasi samarali pedagogik imkoniyatlarga ega bo'lib, u talabanning diqqatini jamlash, xotirasini faollashtirish, ijodiy tafakkurini rivojlantirish, emotsional barqarorligini ta'minlash va o'quv motivatsiyasini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Musiqa terapiyasining asosiy afzalligi shundaki, u talabanning bilish jarayoniga faqat mantiqiy-intellektual yo'l bilan emas, balki emotsional, estetik va ruhiy ta'sir orqali ham kirib boradi. Natijada o'quv faoliyati jonlanadi, talaba mavzuga nisbatan faolroq munosabat bildiradi, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuv kuchayadi.

Shu bilan birga, musiqa terapiyasini ta'lim jarayoniga joriy etishda ilmiylik, metodiklik va ehtiyotkorlik talab etiladi. Uni oddiy musiqa tinglash bilan tenglashtirish to'g'ri emas. Musiqiy-terapevtik pedagogik ta'sir aniq maqsad, mos musiqiy material, belgilangan vaqt, yo'naltiruvchi savollar, refleksiya va baholash mezonlariga asoslanishi zarur.

Musiqa terapiyasi talabalarning intellektual faolligini rivojlantirishda faqat qo'shimcha mashg'ulot yoki yordamchi vosita sifatida emas, balki ta'lim jarayoniga uzviy integratsiya qilinadigan samarali pedagogik omil sifatida qaralishi lozim. Uning imkoniyatlari talabalarda diqqatni jamlash, emotsional barqarorlikni ta'minlash, ijodiy fikrlashni faollashtirish va o'quv motivatsiyasini kuchaytirish bilan bevosita bog'liqdir. Shu bois oliy ta'lim muassasalarida musiqa terapiyasi elementlaridan foydalanishga doir maxsus metodik tavsiyalar, mashg'ulot modellari hamda natijadorlikni baholash mezonlarini ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, milliy musiqa merosi, xususan, maqom, xalq kuy-qo'shiqlari va an'anaviy cholg'u ijrochiligining terapevtik-pedagogik imkoniyatlarini alohida ilmiy yo'nalish sifatida o'rganish zarur. Mazkur jarayon pedagog, psixolog, musiqashunos va zarur hollarda tibbiy mutaxassislar hamkorligida tashkil etilsa, uning amaliy samaradorligi yanada ortadi. Umuman, musiqa terapiyasi oliy ta'limda sog'lom, ijodiy, emotsional barqaror va intellektual faol shaxsni shakllantirishga xizmat qiluvchi istiqbolli ilmiy-amaliy yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. American Music Therapy Association. AMTA Official Definition of Music Therapy. USA. (2005).
2. National Center for Complementary and Integrative Health. Music and Health: What You Need To Know. National Institutes of Health. Bethesda, Maryland, USA. (2022).
3. Шеримматов, Ж. Ш. (2020). СВОЙСТВА КОМПОНЕНТОВ В СТРУКТУРЕ ВЕТВЕЙ УЗБЕКСКИХ МАКОМОВ. Проблемы современной науки и образования, (9 (154)), 69-71.
4. Sherimmatov, J. A. S. (2022). O'ZBEK MAQOMLARINING NAZARIY ASOSLARINI O'RGANISH. Oriental Art and Culture, 3(2), 923-928.
5. Sherimmatov, J. S. (2024). MAQOM ASHULA YO 'LLARINING KOMPOZITSION VA LAD MASALALARI. Inter education & global study, (10), 468-475.
6. Shukhratovich, S. J. Study of the Theoretical Foundations of Uzbek Maqom. JournalNX, 481-485.
7. Bleibel M., El Cheikh A., Sadier N. S., & Abou-Abbas, L. The effect of music therapy on cognitive functions in patients with Alzheimer's disease: A systematic review of randomized controlled trials. Alzheimer's Research & Therapy, 15(1), United Kingdom: BioMed Central. (2023). <https://doi.org/10.1186/s13195-023-01214-9>
8. Kasuya-Ueba, Y., Zhao, S., & Toichi, M. The Effect of Music Intervention on Attention in Children: Experimental Evidence. Frontiers in Neuroscience, 14, Switzerland: Frontiers Media SA. (2020). <https://doi.org/10.3389/fnins.2020.00757>
9. Witte M., Pinho A. da S., Stams G.-J., Moonen X., Bos A. E. R., & van Hooren S. Music Therapy for Stress Reduction: A Systematic Review and Meta-Analysis. Health Psychology Review, (2022). 16(1), 134-159. United Kingdom: Routledge, Taylor & Francis. <https://doi.org/10.1080/17437199.2020.1846580>
10. Lyu Y., & Wang X. A horizon scan of music therapy in education. Frontiers in Psychology, Switzerland: Frontiers Media SA. (2025). <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1635258>